

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ВИЩОЇ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖЖІ У XX - НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація

У статті проаналізовано розбудову вищої українознавчої освіти у контексті становлення наукових центрів у Чехословаччині, Німеччині, США та Канаді. Автор знайомить читача з фундаторами української науки зарубіжжя, станом й проблемами розвитку українських студій.

Ключові слова: українська діаспора, українознавство, українські студії, українські курси, українські коледжі.

Summary

The coming-into-being of the Ukrainian studies education at the University level in the context of the development of the research centers in Czechoslovakia, Germany, USA and Canada is analyzed in article. The author informs the readers with the founders of the Ukrainian science abroad as well as the state and problems of the Ukrainian studies development.

Key words: Ukrainian diaspora, ukrainoznavstvo, Ukrainian studies, Ukrainian courses, Ukrainian colleges.

Україна переживає складний процес відродження національних традицій, повернення до культурних і духовних цінностей українського народу, переосмислення відомих і менш відомих сторінок історії. Особлива роль у цих процесах належить освіті, яка також потребує, у нових умовах, нового погляду на освітні цілі, на виховання національно-свідомої молоді. У зв'язку з цим, вивчення досвіду української діаспори по збереженню національної культури, традицій та цінностей сьогодні є надзвичайно актуальне.

Дослідженню проблем української освіти в зарубіжжі присвячено праці таких сучасних українських науковців, як Б. Ажнюк, В. Кемінь, П. Кононенко, С. Романюк, І. Руснак, Г. Філіпчук [1; 6; 3; 12].

Метою цієї статті є аналіз становлення та сучасний стан вищої українознавчої освіти в країнах Європи та Північної Америки. Поняття “вища українознавча освіта” у статті охоплює факультети славістики з вивченням української мови в державних університетах, курси українознавства при університетах, літні програми по вивченню української мови та культури, українські фундації та центри при державних вищих навчальних закладах, українські інститути при університетах. Вибір країн базувався на критерії внеску, що було зроблено в ході історичного розвитку, тією чи іншою країною у розбудову української науки зарубіжжя.

Проведений аналіз джерельної бази з проблеми дослідження дозволяє говорити про поступовий характер розбудови української науково-педагогічної школи. Ключову роль у цьому процесі відіграли декілька наукових центрів у різних країнах світу. Це – Чехословаччина, Німеччина, США та Канада. До фундаторів ідей, що заклали підвалини вищої українознавчої освіти в зарубіжжі можна віднести таких відомих науковців, як: Г. Васькович, О. Кисілевська-Ткач, З. Кузеля, І. Мірчук, О. Прицак, Я. Рудницький, Я. Славутич, Р. Смаль-Стоцький, В. Янів [5; 8; 10; 11; 13].

Одним із центрів розвитку української науки за межами України між двома світовими війнами стала Чехословацька республіка. Завдяки підтримки уряду і безпосередньо першого президента Чехословаччини Томаша Масарика в країні було відкрито декілька українських освітніх і культурних установ, діяли наукові товариства. Зокрема, у Празі було створено Український вільний університет (1921-1945), Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова (1923-1933) при якому існувало філософсько-педагогічне товариство ім. Сковороди, Українську академію пластичного мистецтва (1923-1952), історично-філософське товариство (від 1923 р.), музей визвольної боротьби України (1925-1948); у Подебрадах — Українську господарську академію (1922-1935), Український технічно-господарський інститут (1932-1945); у Модржанах — Українську гімназію (1925-1945) [13, с. 91-93].

Докладно зупинимося на діяльності Українського вільного університету (УВУ), який був заснований в січні 1921 року у Відні, а восени того ж року перенесений до Праги. УВУ — це найстаріший український вищий навчальний заклад в еміграції, який не припинив своєї діяльності і донині. Ініціаторами заснування приватного українського університету поза межами України були українські професори університетів австро-угорської і російської імперій, письменники і журналісти, які внаслідок воєнних і політичних подій на Батьківщині опинилися в еміграції. Український вільний університет був визнаний чеським урядом, йому було надане державне фінансування і підтримка, в тому числі виділено приміщення — він розмістився в будинку Карлового Університету в Празі [20].

В університеті було відкрито два факультети — філософський і правничий, першим ректором став професор О. Колеса. До викладацького складу УВУ увійшли такі визначні вчені, як Д. Антонович (історик українського мистецтва і театру, один із активних діячів Центральної Ради у Києві, у 1918р. — міністр мистецтва); Д. Дорошенко (історик, відомий громадський діяч); Л. Білецький (літературознавець, професор), О. Колесса (мовознавець, історик літератури, громадський і політичний діяч); С. Смаль-Стоцький (мовознавець, видатний учений і педагог, колишній професор університету в Чернівцях); І. Горбачевський (хімік); С. Рудницький (географ); С. Дністрянський (правник, професор цивільного права в університетах Львова і Праги); В. Старосольський (правник і соціолог, громадський і політичний діяч) [20].

Необхідно зазначити, що протягом свого існування в Празі Український вільний університет розгорнув багатогранну педагогічну, науково-дослідну й видавничу діяльність. Він став центром українського наукового життя в еміграції: за перше 10-ліття свого існування докторські дипломи отримало 37 кандидатів на філософському та 95 на правничому факультеті [5, с. 20]. У празький період УВУ тісно співпрацював з Українським високим педагогічним інститутом ім. М. Драгоманова, для

читання лекцій з педагогіки запрошувалися викладачі з педагогічного інституту.

Після закінчення Другої світової війни у 1945 році університет вимушено припинив свою діяльність, а більшість професорів і студентів залишили Прагу й виїхали в Баварію. Також були закриті й інші українські вищі навчальні заклади в Чехословаччині, Польщі, Німеччині. До цього списку можна віднести Український науковий інститут (м. Берлін), поряд із УВУ, він був ще одним науковим центром української еміграції. В ньому викладали такі відомі українські вчені, як: Дмитро Дорошенко, Іван Мірчук, Зенон Кузеля, Борис Крупницький [9, с. 15]. Однак, у 1945 році, після взяття Берліну радянськими військами, Український науковий інститут перестав існувати, а його бібліотека загинула.

Наприкінці 1945 року, в Мюнхені, який увійшов до американської зони окупації Німеччини, вдалося відновити діяльність Українського вільного університету. Були створені кафедри з усіх українознавчих гуманітарних дисциплін, які очолювали професори з Праги, Варшави та Берліну. Отже, в Мюнхені розпочинається третій період (після віденського і празького) існування Українського вільного університету. До викладацького складу університету в Мюнхені входили такі визначні вчені, як М. Васильїв, Г. Ващенко, Г. Васькович, В. Державин, В. Доманицький, П. Зайцев, Б. Крупницький, В. Кубійович, З. Кузеля, О. Кульчицький, П. Курінний, І. Мірчук, О. Оглобин, Л. Окіншевич, Ю. Панейко, Н. Полонська-Василенко, І. Раковський, Я. Рудницький, В. Щербаківський, В. Янів [8, с. 479-488].

Проте, на початку 50-х рр. ХХ століття, через еміграцію багатьох викладачів і студентів, здебільшого до Сполучених Штатів і Канади, в Українському університеті було спочатку скорочено, а потім і зовсім припинено навчання студентів. Починаючи з 1968 року університет запроваджує педагогічні курси українознавства й мовні курси для початківців. А від 1977 року при Українському вільному університеті були відкриті постійно діючі 4-х тижневі педагогічні курси (120 годин) для

вчителів і для вихователів молодіжних організацій. На цих курсах учителя мали можливість підвищити свою кваліфікацію з викладання українознавчих предметів, їх ознайомили з найновішими методами навчання. На жаль, через брак коштів у 2007 році тимчасово припинив роботу Педагогічний інститут при УВУ. Однак, не зважаючи на всі негаразди, ця унікальна наукова установа української діаспори й досі продовжує свою діяльність. УВУ довгі роки був і залишається одним із центрів підготовки педагогічних кадрів з українознавства для української освіти зарубіжжя [8, с. 485].

З проголошенням Україною незалежності, розпочалась активна співпраця Українського вільного університету з українськими науковими установами, освітніми навчальними закладами, стажуванням та обміном науковцями та викладачами. З 2008 року університет перейшов на Болонську систему викладання. Сьогодні в університеті навчаються студенти з України, Польщі, Німеччини, Америки та Канади. Характеризуючи діяльність УВУ, необхідно зазначити про труднощі, що зазнає УВУ в наш час. Починаючи з 1997 року Німеччина перестала фінансувати університет, у 2005 році Федеральний уряд Баварії також припинив допомагати закладу. УВУ отримує підтримку тільки від фундації УВУ в США та Канаді і від Товариства приятелів УВУ у Мюнхені, на жаль Україна не приймає активної участі у фінансуванні закладу.

Таким чином, потужна наукова школа, яка була створена протягом усіх трьох періодів існування УВУ, дозволила закласти концептуальні підвалини українознавчої освіти в еміграції та сформував ключові підходи до трансляції надбань національної культури й національних цінностей молодому поколінню. Багато вчених, які викладали в університеті, а також студенти, що закінчили його і пізніше сформувалися як науковці, освітні діячі, суттєво підсилили наукову школу по всіх країнах поселення українців у світі. Отже, незважаючи на всі труднощі, УВУ був і залишається авторитетною недержавною українською установою в зарубіжжі, яка зробила суттєвий внесок у розвиток української науки, у збереження і трансляцію

молодому поколінню на еміграції здобутків української культури. На думку довголітнього ректора УВУ, доктора І. Мірчука “Український вільний університет — це неповторне явище, великий здобуток нашої нації, маленький вогник української науки, що не згасає й сьогодні” [10, с. XVII].

Від 1947 року розпочинається масовий від’їзд української еміграції з Європи: третя хвиля тривала з 1947-го по 1953 рік. Упродовж цього часу до Канади виїхало 37 тисяч українських іммігрантів, а у Сполучені Штати Америки – за різними даними від 80 до 180 тисяч (чверть із цього числа складала молодь шкільного віку) [2, с. 9-21]. У порівнянні з двома попередніми хвилями української еміграції — третя хвиля новоприбульців складалася із великої кількості національно-свідомої та творчої інтелігенції, серед них були такі відомі науковці, як: Д. Дорошенко, Е. Жарський, І. Огієнко, М. Терлецький, Р. Смаль-Стоцький, Д. Чижевський, В. Радзикевич, В. Січинський. Своєю діяльністю вони сприяли розквітові українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі. У тому числі, дали новий поштовх українському шкільництву в США і Канаді та українському науковому життю у цих країнах.

Формування української системи освіти — було важливим підґрунтям для збереження та подальшого розвитку етнічної та культурної ідентичності українців у вільному світі, а також для повноцінної реалізації української спільноти у нових країнах поселення. Зокрема, досягненню цієї мети сприяла організація українських виховно-освітніх установ, кафедр українських студій, українських фондаций при державних вищих навчальних закладах, курсів українознавства. В різні роки в США при університетах були засновані українознавчі центри (Гарвардський, Іллінойський, Колумбійський, Пенсільванський, Стенфордський університети). Наприклад, в Гарвардському університеті (м. Кембрідж), вперше на Північно-Американському континенті, були відкриті три кафедри україністики: історії (1968), літератури (1973) та мовознавства (1973). Згодом при університеті був заснований Український науковий інститут (Ukrainian Research Institute

Harvard University USA, 1973 p.), натхненниками проекту був професор Омелян Пріцак та Петро Яцик [11, с. 115]. Крім того, в університеті Гарварду, який сьогодні став центром українського наукового життя в США, діють регулярні програми з вивчення української мови, а також існує програма літніх українських курсів (Harvard Ukrainian Summer Institute). Програма інституту надає різні можливості по вивченню української мови: від курсу початкового рівня й до курсу з поглибленим вивчення мови.

При Іллінойському університеті, м. Урбан-Шампейн діє Українська науково-дослідна програма (УНДП) (Ukrainian Research Program of the University of Illinois USA). У рамках програми щорічно проводяться міжнародні конференції українознавчого спрямування, ведеться активна наукова робота.

Поряд із США, Канада також була одним із освітніх і наукових центрів української діаспори. У 1945 році Саскачеванський університет запровадив викладання української мови, літератури та історії. В Саскачеванському університеті, вперше в Канаді, був відкритий відділ слав'янських мов, завдяки зусиллям таких українців, як Т. Павлюченко і К. Андрусина, професорів цього університету. У першому році навчання, курси з української мови відвідувало 70 студентів. Крім того, у чоловічій колегії св. Йосифа в Йорктоні (St. Joseph's College), починаючи з 1947 року були організовані українознавчі курси. У цій колегії та в подібній дівочій Академії пресвятого серця (Sacred Heart Academy), також у Йорктоні, щорічно складалися іспити з української мови, які були визнані Саскачеванським університетом як матрикуляційні [7, с. 9]. Згодом відкрили кафедри українознавчих наук у Манітобському і Альбертійському університетах, пізніше в Монреальському, Торонтському, Оттавському й Британській Колумбії [4, с. 321-324].

Ще одним університетом Канади, в якому було запроваджено кредитований курс української мови став Альбертійський університет (1957 р.). Кафедрою української мови в Альбертійському університеті з 1960

року завідував відомий науковець, активний діяч української діаспори — Яр Славутич. При Альбертському університеті (University of Alberta Edmonton, Alberta), в 1976 року був заснований Канадський інститут українських студій (КІУС), який став міжнародно-визнаним осередком українських досліджень. Інститут очолив відомий науковець і громадський діяч — Манолій Лупул, під його керівництвом (1976-1986 рр.) була видана фундаментальна шеститомна праця “Encyclopedia of Ukraine” [14]. Науковці інституту координують українознавчі програми у канадських університетах та двомовні програми, що діють у канадських початкових і середніх школах (The Ukrainian language education centre), в інституті проводяться конференції з українознавства, надаються гранди та стипендії науковцям і студентам. Крім того, Інститут провадить активну роботу по співробітництву з українськими навчальними закладами. Для обміну науковців і студентів Канадський інститут українських студій (КІУС) підписав Меморандум про співпрацю між Альбертським університетом та Львівським Національним університетом ім. Івана Франка, ще у 1988 року [19].

На сучасному етапі в Канаді, крім вище зазначених українських студій в Саскачеванському та Альбертському університетах, діє кафедра українських студій при Оттавському університеті, кафедра українських студій в Торонтському університеті, Центр Канадських студій в Манітобському університеті, Центр українського і канадського фольклору імені Кулів при університеті Альберти. Зокрема, україністикою мають змогу займатися студенти приватних українських інститутів і колегій, таких як Колегія св. Андрія у Вінніпезі, Манітоба – St. Andrew’s College in Winnipeg [17]; Інститут св. Володимира, Торонто, Онтаріо – [15]; Інститут св. Петра Могили, Саскатун, Саскачеван – Petro Mohyla Institute [16]; Інститут св. Йоана, Едмонтон, Альберта – St. John’s Institute, Edmonton, Alberta [18].

Сьогодні, при Інституті св. Йоана в Едмонтоні, провінція Альберта діє українська програма Osvita, що передбачає вивчення української мови та культури, традицій, співу, танців, ремесел, української народної кухні.

Заняття проводяться з понеділка по п'ятницю. Програма Osvita складається з двох частин: безпосередні заняття з мови, культури, активні заняття спортом (40 студентів) і поїздка на Україну – отримання знання про Україну наживо (20 студентів, відвідування Києва, Львова, Чернівців, Карпат). Osvita — це сучасна програма, що була спеціально розроблена для досягнення ефекту глибокого занурення в українську мову та культуру. Головна мета – виховати у студентів любов до України, до її традицій та культури [18].

При Інституті св. Петра Могили, Саскатун, провінція Саскачеван існує Українська міжнародно визнана програма культурного і мовного занурення (5 тижнів), під назвою “Забав, друзів і культурного зростання”, а також Могилянська літня програма мовного і культурного занурення “Джерело”. Освітня програма “Джерело” забезпечує студентам оптимальну можливість вивчення української мови на рівнях 10, 20 і 30. Викладання мови здійснюється дипломованим викладачами української мови. На лекціях студенти вивчають українську історію, знайомляться з сучасним політичним життям в Україні, з головними сучасними подіями в Україні, також отримують теоретичні й практичні знання зі співу, танців, ремесел, навчаються грі на музичних інструментах [16].

Проте, останніми роками, науковці діаспори висловлюють занепокоєння майбутнім українознавчих програм у канадських і американських університетах. Головною причиною цього вважають брак робочих місць для випускників програм. Однак, незважаючи на всі труднощі і проблеми роль вищих навчальних інституцій у вихованні провідної, національно-свідомої верстви, на засадах духовних і культурних цінностей українського народу, важко переоцінити. Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що вища українознавча освіта зарубіжжя безсумнівно сприяє збереженню рідної мови та культури та популяризації українознавства у світі, готує кваліфіковані педагогічні кадри для українських шкіл і українознавчих курсів, провадить активну наукову та видавничу діяльність, що забезпечує формування позитивного іміджу Української держави.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б.М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. — К.: Рідна мова, 1999. — 450с.
2. Жарський Е. До 25-ліття СКВОРади //Рідна Школа, листопад 1992 р. Видає Шкільна Рада при УККА. — Н-Й, США.
3. Руснак І.С., Романюк С.З. Українське шкільництво в Канаді. — Снятин: Прут-Принт, 2002. — 352с.
4. Марунчак М.Г. Історія українців Канади. Т.2. — Вінніпег: Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1974. — 512 с.
5. Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання з приводу 70-ліття УВУ. Серія: Наукові збірники. Т. 15 /За редакцією Г. Васьковича. — Мюнхен: Український Вільний Університет, 1992. — 376 с.
6. Кемінь В.П. Українське шкільництво у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (1918-1996 рр.): Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 /АПН України; Інститут педагогіки. — К., 1997. — С. 56 с.
7. Килимник С. Історія українського шкільництва в Канаді //Учительське слово. — 1956. — грудень Ч.10(11). — С. 3-10.
8. Кисілевська-Ткач О. Педагогічні студії в Українському Вільному Університеті //Наукові записки УВУ. Ч.7 /За редакцією В. Янева. — Мюнхен: Український Вільний Університет, 1963. — С. 479-488.
9. Лончин Б.І. Українська культура. Н-Й: Вид-во Шкільної Ради при УККА, 1983. — 64 с.
10. Мірчук І. Вступне слово //Науковий збірник Українського Вільного Університету в Мюнхені. Ювілейне видання. Том VI. Мюнхен: “Logos”, 1956. — С.IX-XVII.
11. Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики. — Кембридж — Массачусетс — Нью-Йорк: LUNA, 1973. — 188 с.
12. Філіпчук Г.Г. Українська етнокультура в змісті національної загальної та педагогічної освіти: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04; 13.00.01 /АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. — К., 1996. — 50 с.
13. Янів В. Нарис української культури. Н-Й: Вид-во Шкільної Ради УККА, 1993. — 94 с.
14. CIUS. — Режим доступу: www.cius.ca
15. Home - St. Vladimir Institute. — Режим доступу: www.stvladimir.ca
16. Petro Mohyla Institute. — Режим доступу: www.mohyla.ca
17. St. Andrew's College in Winnipeg. — Режим доступу: www.umanitoba.ca/colleges/st_andrews
18. Student Housing, Conference Centre, Lodging - St. John's Institute. — Режим доступу: www.stjohnsinstitute.com
19. Ukrainian Language Education Centre — Режим доступу: <http://www.ualberta.ca/~ulec/>
20. Universitas Libera Ucrainensis. — Режим доступу: www.Ukrainische-Freie-Universitaet.mhn.de